

GIDÓ ATTILA*

Mentesítések Észak-Erdélyben 1941-ben

Az 1944-es észak-erdélyi embermentésekről viszonylag részletes ismeretekkel rendelkezünk.¹ A 20. századi erdélyi magyar-zsidó viszonyrendszer és a társadalmi kapcsolatháló megértése szempontjából fontos 1941-es mentesítésekről viszont csak nagyon keveset tudunk mindeddig.² Magyarország más részeihez hasonlóan Észak-Erdély esetében is felmerült a zsidótörvények alóli kivételezések, azaz a törvény faji kategorizációját felülíró procedúrák esetenkénti alkalmazása. Ebben a tanulmányban a kivételezések mechanizmusát, azaz a mentesítések 1941-es törvényi kereteit és a mentesítettek személyét vizsgálom. Kizárólag az 1918–1940 közötti románi-

* A szerző a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa. E-mail: attila.gido@gmail.com A tanulmány a Bolyai kutatási ösztöndíj támogatásával készült (BO/00206/13).

¹ Lásd: Tibori Szabó Zoltán: *Élet és halál mezsgyéjén. Zsidók mentése és menekülése a magyar-román határon 1940–1944 között*. Kolozsvár: Minerva, 2001.; Lówy Dániel: *A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története*. Kolozsvár: Koinónia Kiadó, 2005. 233–275.; Uő.: *Az úri város zsidó lakosai. A nagyvárad zsidóság története*. Budapest: Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete, 2015. 307–317. Konkrét eseteket említenek továbbá: Braham, Randolph L. (főszerk.): *Az észak-erdélyi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. Budapest – Kolozsvár: Park Könyvkiadó – Koinónia, 2008.; Frojimovics Kinga – Molnár Judit (szerk.): *A Világ Igazai Magyarországon a második világháború alatt*. Budapest – Jeruzsálem: Balassi Kiadó – Yad Vashem, 2009.

² A kérdés tisztázására György Béla tett kísérletet. Kéziratban maradt néhány oldalas összefoglalója viszont alig haladja meg a korábbi ismereteket. György Béla: *Befogadók Erdélyben. Kézirat, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, György Béla hagyaték*, rendezetlen iratok, é.n. 1–2. Lásd még: Filep Tamás Gusztáv: *Noé meglékelt bárkája. Ligeti Ernő utolsó pályaszakaszáról 1940–1945. Szín*, 2008. augusztus, 76–77.; Lehotay Veronika: *Mentességi kérelmek a magyar hatóságok előtt 1938 és 1942 között. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2011. 1. 50.; Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2013. 204–205.

ai kisebbségi sorsban szerzett érdemek (például a magyar kisebbségi küzdelmekben történő részvétel, a magyarsághoz hű magatartás miatt elszenvedett szabadságvesztés) alapján megadott mentesítésekkel foglalkozom. A származási és egyéb kritériumok figyelembe vételével elnyert kivételezettségek nem képezik az elemzésem tárgyát. Kimaradnak a tanulmányomból az 1944-es embermentések is, hiszen azok teljesen más jogi helyzetben és társadalmi-belpolitikai kontextusban zajlottak.

Törvényi keretek

A magyarországi zsidóellenes törvénykezés 1939-től, azaz az ún. második zsidótörvény (1939:IV. tc.) életbe lépésétől vált egyértelműen faji jellegűvé. Ez utóbbi törvény képviselőházi vitájában több személy is felhívta a figyelmet a törvény faji kategorizációja és az ezt felülíró kivételezések közötti ellentmondásra.³ Azaz a törvény által hagyott „kiskapuk” révén olyan személyek mentesülhettek a zsidótörvények hatálya alól, akik a kollektív stigmatizáció kodifikációja alapján egyébként faji értelemben zsidónak tekintendők lettek volna.⁴ Lényegében a hivatalnokok átvilágításáról szóló 1933-as és az 1935-ös nürnbergi faji törvények következtében felmerült németországi dilemmák köszöntek vissza évekkel később Magyarországon.⁵ Értelemszerűen a magyar parlamenti vitákon az akkor még

³ K. Farkas Klaudia: *Jogok nélkül. A zsidó lét Magyarországon, 1920–1944.* Budapest: Napvilág Kiadó, 2010. 183–184.

⁴ Ilyenek voltak a háborús kitüntettek bizonyos kategóriái, a legalább 50 százalékos hadirokkantak, illetve a 75 vagy 100 százalékos hadirokkantak feleségei és gyermekei, az I. világháborúban hősi halált halt személyek özvegyei vagy gyermekei, az 1918-as és 1919-es ellenforradalmi tevékenységükkel érdemeket szerző egyének és azok feleségei, valamint gyermekei, a belső titkos tanácsosok, a m. kir. titkos tanácsosok, egyetemi tanárok bizonyos kategóriái, keresztény felekezetek gyakorló vagy nyugdíjas lelkipásztorai, valamint olimpiai bajnokok. 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. *Magyar Törvénytár*, 1939, 129–132. Vö.: A m. kir. minisztériumnak 7.720/1939. ME sz. rendelete a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. törvénycikk végrehajtása tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1939. augusztus 22., 189. sz., 6.

⁵ A hivatalnokok átvilágításáról szóló 1933-as törvényt követően kényszernyugdíjazták a nem árja, azaz a zsidó származású tisztviselőket. A rendelkezés nem volt érvényes a háborús veteránokra és azokra a személyekre, akiknek az apja vagy fia az I. világháborús küzdelmekben esett el. Mentésültek továbbá azok a

Romániához tartozó erdélyi politikusok nem vettek részt. A korszak erdélyi sajtója viszont nyomon követte a fejleményeket.⁶ Az erdélyi politikusok 1940 őszét követően elhangzott kijelentéseiket már nem a zsidóellenes törvénykezés ellentmondásossága, hanem annak indokoltsága kapcsán fogalmazták meg. Ennek első jele Észak-Erdély Magyarországhoz történő csatolását követően mutatkozott meg. A magyar parlamentbe 1940 októberében behívott észak-erdélyi képviselő, Páll György 1940. december 24-én jelentetett meg cikket a kolozsvári *Keleti Újság*ban. Ebben az erdélyi zsidóság magyarságról történő leválásáról, elidegenedéséről érkezett.⁷ Az észak-erdélyi ügyek politikai képviselőre létrejött Erdélyi Párt 1941-es programja már konkrétan kijelentette: a párt helyesel és sürget „minden olyan törvényes és kormányintézkedést, mely a kérdés általános európai rendezéséig a zsidóságot a nevelés, a közvéleményalakítás és a jogszolgáltatás köréből teljesen kizárja, a gazdasági életben pedig sürgős módot nyújt arra, hogy helyüket magyar szakemberek foglalhassák el”.⁸

hivatalnokok is, akik 1914. augusztus 1-e előtt kezdték a pályafutásukat. Az 1935-ös nürnbergi faji törvények elfogadását követően esetenként mentesíteni lehetett az ún. „keverék” (Mischling) személyeket és zsidókat is, de a mentesítési procedúra gyakran hosszú időt vett igénybe és kiszámíthatatlan volt az érvényességének hatálya. Hilberg, Raul: *The Destruction of the European Jews*. 1. köt., New York, London: Holmes & Meier, 1985. 65–79.; Friedländer, Saul: *Nazi Germany and the Jews. Vol. 1: The Years of Persecution, 1933–1939*. New York: HarperCollins, 1997. 28.

⁶ A Nagyváradon szerkesztett konzervatív, a szélsőjobboldali irányzatok felé nyitó újság, a *Magyar Lapok* (korábbi nevén *Erdélyi Lapok*) már az első zsidótörvény 1938-as elfogadását is üdvözölte. Sulyok István, a két világháború közötti erdélyi közélet meghatározó alakja „Jótekonny kihatások” címmel írt cikket a törvény várható következményeiről. Az ellensúlyt a *Brassói Lapok* jelentette, mely mindvégig elítélte a magyarországi zsidóellenes törvénykezést. Egyéb meghatározó erdélyi lapok általában tartózkodtak a zsidóellenes törvénykezés bírálatától, legfőképpen tényszerű ismertetésekre szorítkoztak. Így tett a Hegedűs Nándor által igazgatott nagyváradi *Szabadság* (korábbi és későbbi nevén *Nagyváradi*), valamint az *Estilap*, a *Keleti Újság* és az *Ellenzék* című kolozsvári lapok. Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2007. 223. és 261–264.

⁷ Páll György narratívája nem volt új. Már a két világháború közötti kisebbségi létben megfogalmazódott a magyar konzervatív politikusok részéről az erdélyi zsidóság leválásának a vádja. Uo. 259–266., Bárdi, 2013. 195–198.

⁸ Idézi: uo. 199.

Az Észak-Erdélyből behívott magyar parlamenti képviselők csoportja 1940 októberében egyhangú határozatot hozott arra nézve, hogy olyan, egyébként „egész kisszámú” erdélyi zsidók számára, akik a román uralom alatt különleges érdemeket szereztek a magyar kisebbségi ügyek terén, kérni és indítványozni fogja a teljes kivételezést a kormánytól. Hasonló határozatot hozott 1941. február 5-én az ekkor még alakulóban lévő Erdélyi Párt is, és ennek nyomán rendelettervezetet juttattak el a miniszterelnökhöz a kivételezések tárgyában. Érvelésüket arra alapozták, hogy erkölcsileg és politikailag megengedhetetlen lenne olyan személyeknek a diszkriminálása, akik a magyarokhoz hasonló, vagy akár azt meghaladó mértékben vettek részt a magyar kisebbségi küzdelmekben.⁹ Az Erdélyi Párt a fenti okokra hivatkozva azt kérte, hogy maximálisan 20 észak-erdélyi zsidót és családjukat mentsenek fel egészében a zsidótörvények hatálya alól, és további 200 zsidónak és családtagjainak részleges kivételezést adjanak. Rajtuk kívül a 19. század második felében izraelita hitre tért bözdőújfalusi székely szombatosok számára is mentességet kértek.¹⁰

Röviddel az Erdélyi Párt 1941-es javaslatait követően a mentesítések törvényi keretei is létrejöttek.¹¹ Az 1939:IV. tc. 1. és 2. paragrafusa részletezte a zsidótörvény rendelkezései alól mentesülő személyek körét.¹² Ezt a második zsidótörvény észak-erdélyi alkalmazását elrendelő és egyben szabályozó, 1941. március 27-én kihirdetett 2.220/1941. ME sz. rendelet régióspecifikus elemekkel bővítette ki, és több lényeges kérdést is tisztázott.¹³ Ilyen volt

⁹ Az Erdélyi Párt képviselőinek levele Teleki Pál miniszterelnökhöz a kivételezések tárgyában. Budapest, 1941. február 8. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, (MNL OL) K 150 (Belügyminisztérium, Általános iratok), 1941–I–31–h, 73–75. f.

¹⁰ Teleki Pál miniszterelnök 23.311/1941. Erd. sz. átírata Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek a zsidótörvények észak-erdélyi életbeléptetése tárgyában. Budapest, 1941. február 12. MNL OL, K 150 1941–I–31/h, 51–52. f.

¹¹ A rendelet előkészítésében gróf Bethlen György, gróf Teleki Béla és Pál Gábor észak-erdélyi behívott képviselők is részt vettek. György, é. n. 3.

¹² 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Magyar Törvénytár, 1939: 129–132. A magyarországi mentesítésekre L.: Lehotay, 2011. 39–49.

¹³ A m. kir. minisztériumnak 2.220/1941. ME sz. rendelete a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939:IV. törvénycikk egyes rendelkezéseinek a visszacsatolt keleti és erdélyi területen alkalmazásáról. *Budapesti Közlöny*, 1941. március 27., 70. sz., 1–3.

például a keresztény hitfelekezetre történő áttérés időpontjának az igazolása. Mivel 1928-ig Erdélyben még a magyar vallásjogi szabályok voltak érvényesek, csak az ezt követő áttéréseket kellett román anyakönyvvezetői bizonyítvánnyal igazolni.¹⁴ A miniszterelnöki rendelet 3. paragrafusának első bekezdésének értelmében mentesítést kaphattak a miniszterelnöktől olyan, egyébként a törvény faji kategorizációja szerint zsidónak minősülő személyek (valamint keresztény vallású házastársuk/özvegyük és gyermekeik), akik a román uralom alatt kimagasló érdemeket szereztek a magyar kisebbségi ügyek képviselője terén. Ezeknek a személyeknek a mentesítésére előbb a rendelet hatályba lépésétől (1941. március 27.) számított harminc napon belül kellett sor kerüljön, majd az 1941. április 23-án kihirdetett 3.040/1941. ME sz. rendelettel május 15-re módosították a határidőt.¹⁵ Számukra ez az 1939:IV. tc. összes rendelkezései alól történő mentesítést jelentette, azaz a kereszténynek minősülő lakossággal egyenlő jogok visszaszerzését, illetve megtartását. Jogi értelemben ez azt eredményezte, hogy ők „semmilyen vonatkozásban nem tekintetnek zsidónak.”¹⁶

A mentesítettek második kategóriáját képezték azon személyek és családtagjaik, akik magyar hűségük miatt szabadságvesztést, meghurcoltatást szenvedtek, illetve azoknak a családtagjai, akik ezen diszkriminációk következtében életüket veszítették a román uralom alatt (rájuk a 2.220/1941. ME sz. rendelet 3. paragrafusának a 2. bekezdése vonatkozott). Ellentétben az előbbi kategóriával, őket a rendelet hatályba lépésétől számított kilencven nap, majd később további határidők alatt lehetett mentesíteni, de a mentességük nem volt teljes körű, azaz jogi értelemben nem váltak „nemzsidókká”,¹⁷

¹⁴ Csiky János: *A fajvédelmi törvény és végrehajtási rendeletei*. Budapest: Grill Könyvkiadó, 1941. 188.

¹⁵ A m. kir. minisztériumnak 3.040/1941. ME sz. rendelete a 2.220/1941. ME sz. rendelet 3. §-ának első bekezdésében megszabott 30 napos határidő meghosszabbítása tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1941. április 23., 91. sz., 2.

¹⁶ Csiky, 1941. 190.

¹⁷ A 90 napos határidőt két alkalommal is meghosszabbították. Előbb a 4.640/1941. ME sz. rendelet július 31-ig, majd a 5.810/1941. ME sz. rendelet 1941. augusztus 31-ig toltta ki a határidőt. A m. kir. minisztérium 4.640/1941. ME sz. rendelete a 2.220/1941. ME sz. rendelet 3. §-ának második bekezdésében megszabott kilencven napos határidő meghosszabbításáról. *Budapesti Közlöny* 1941. június 27., 143. sz., 2, A m. kir. minisztériumnak 5.810/1941. ME sz.

de még így is jelentős állampolgári jogokat tarthattak meg: mentesültek a második zsidótörvény állampolgárságszerzési, választójogi, az egyetemekre történő felvételi, földbirtokpolitikai, valamint a gazdasági életre vonatkozó korlátozásai alól. Ezen kívül felvételt nyerhettek a különböző szakmai szervezetekbe: az orvosi-, ügyvédi-, mérnöki-, sajtó-, színházi- és filmkamarákba.¹⁸

Mentesítők és mentesítettek

Mentesítést csak a miniszterelnök adhatott az erre a célra felállított *véleményező bizottság* javaslatai alapján.¹⁹ Ennek következtében a visszacsatolt területeken a trianoni Magyarországétól eltérő gyakorlat érvényesült, hiszen a törvényhatóságok első tisztviselői nem állíthattak ki mentességet igazoló iratokat.²⁰ Különbség mutatkozott meg a visszacsatolt területek között is. Egyedül Észak-Erdélyben állítottak fel véleményező bizottságot. Felvidéken és Kárpátalján a 7.720/1939. ME sz. rendelet 66. paragrafusának második bekezdése volt az irányadó, amely szerint mentesítést „a felvidéki ügyek tárcanélküli minisztere, illetőleg a Kárpátalja kormányzói biztosa – ezeknek az állásoknak betöltetlensége esetében a miniszterelnök” adhatott.²¹ Délvidéken „a kérvényt a miniszterelnökhöz, illetve annak a törvényhatóságnak a főispánjához kell[ett] benyújtani, amelynek területén a folyamodónak az 1941. évi április hó 11. napján lakóhelye volt”.²²

Az észak-erdélyi véleményező bizottság a 2.220/1941. ME sz.

rendelete a 2.220/1941. ME sz. rendelet 3. §-ának második bekezdésében megszabott határidő újabb meghosszabbításának tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1941. augusztus 2., 174. sz., 2.

¹⁸ Csiky, 1941. 191–192.

¹⁹ Erről a 2.220/1941. ME sz. rendelet 3. paragrafusának a 3–4. bekezdése rendelkezett.

²⁰ Lehotay, 2011. 50.

²¹ A m. kir. minisztériumnak 7.720/1939. ME sz. rendelete a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. törvénycikk végrehajtása tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1939. augusztus 22., 189. sz., 8.

²² A m. kir. minisztériumnak 8.550/1941. ME sz. rendelete a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. törvénycikk egyes rendelkezéseinek a visszafoglalt délvidéki területeken való alkalmazása tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1941. december 5., 276. sz., 2.

rendelet értelmében a román időszak alatt vezető funkciót betöltő erdélyi közéleti személyiségekből állt, akiket a miniszterelnök nevezett ki. Az összesen kilenc fős grémiumot egy elnökkel és nyolc taggal alakították meg: Ember Géza (szatmári földbirtokos, országgyűlési képviselő, Teleki Pál bizalmi embere), György József (marosvásárhelyi királyi főügyész), Pál Gábor (csíkszeredai országgyűlési képviselő, a magyar parlamentbe behívott erdélyi képviselők csoportja elnöki tanácsának a vezetője), Székely Ákos (máramarosszigeti földbirtokos, országgyűlési képviselő), gróf Teleki Béla (kolozsvári országgyűlési képviselő, a behívott erdélyi képviselők csoportjának a vezetője, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnöke), Thury Kálmán (nagyváradi királyi táblai elnök, az Országos Magyar Párt bihari tagozatának két világháború közötti elnöke), gróf Toldalaghy Mihály (Maros-Torda vármegyei főispán 1941 nyaráig) és Vékás Lajos (kolozsvári királyi táblai elnök).²³ Az elnöki teendőket gróf Bethlen György országgyűlési képviselő, a romániai Országos Magyar Párt 1926–1938 közötti vezetője látta el, akit Teleki Pál miniszterelnök kért fel erre a munkára. Korábbi feltételezések szerint Bethlen, a miniszterelnök öngyilkosságát követően, valamikor 1941. április 3. után, tehát a 2.220/1941. ME hatályba lépését követően, de a véleményező bizottság tényleges működésbe lépése előtt lemondott.²⁴ Levéltári források viszont azt bizonyítják, hogy még 1941. május 1-jén is Bethlen töltötte be a tisztséget.²⁵ Egyéb kutatások szerint Bethlen 1941. május 17-én távozott, de ezt követően, május 25-én még elkészítette a mentesítésre javasolt személyek listáját. Teleki utódja, Bárdossy László miniszterelnök csak június 17-én vette tudomásul a lemondását.²⁶ Ugyanakkor tudjuk azt, hogy maga a véleményező bizottság összesen háromszor ülésezett – mindhárom alkalommal Budapesten –, és csak 1941. június elejéig működött. A második ülés

²³ György, é. n. 2.

²⁴ Bárdi, 2013. 205.

²⁵ A Miniszterelnökség 1941. április 29-én adta ki és május 1-jén küldte meg gróf Bethlen Györgynek, mint a véleményező bizottság elnökének Princz Aladár elismert szatmárnémeti ügyvédnek és bankügyésznek a mentesítési kérelmét. Princz végül nem kapta meg a mentesítést, és emiatt 1943. szeptember végén a Miniszterelnökségtől levélben kérte vissza a mentesítési kérelmével együtt benyújtott eredeti igazoló iratait. Princz Aladár mentesítési ügye. MNL OL, K 28 (Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály), 1943–J–29932, 1–3. f.

²⁶ György, é. n. 2.

1941. április 25-én volt, a záróülésüket június 3-án tartották.²⁷ A felterjesztett mentesítési javaslatokról pedig 1941. augusztus 30-án döntött Bárdossy László miniszterelnök, és ezt követően a mentesítési okiratokat ki is kézbesítették az érintetteknek.²⁸ A bizottság összetétele legalább egy alkalommal módosult, hiszen a záróülés résztvevői csak részben voltak az eredetileg kinevezett személyekkel. A jegyzőkönyvből az derül ki, hogy Bethlen György lemondását követően gróf Béli Kálmán bankigazgatót, az 1940. szeptember 14-én létrejött Erdélyi Gazdasági Tanács vezetőjét nevezték ki a testület elnökévé. Toldalaghy Mihály helyére pedig gróf Bethlen Béla Beszterce-Naszód vármegyei főispánt hívták be.²⁹ A bizottság tagjai úti- és budapesti tartózkodási költséget nem, viszont ülésenként 66 pengő tiszteletdíjat kaptak, amelyet utólag fizetett ki számukra a Miniszterelnökség. A csak egyetlen egy ülésen részt vevő Pál Gábor visszautasította a számára megjelölt 66 pengőt azzal az indokkal, hogy nem illeti őt meg a pénz.³⁰

Ellentétben a többi visszacsatolt területtel, Észak-Erdélyben a 2.220/1941. ME sz. rendelet nem tette lehetővé azt, hogy benyújtott mentesítési kérelmeket is figyelembe vegyenek. Kizárólag a bizottság kezdeményezhetett/javasolhatott mentesítéseket azon személyek esetében, akiket erre érdemesnek talált. A Princz Aladár szatmári ügyvéd által 1941. április 23-án benyújtott mentesítési kérelem viszont arra utal, hogy a rendeletben megszabott eljárási mód a gyakorlatban úgy is érvényesülhetett, hogy amennyiben valaki mentesítési kérelmet nyújtott be a Miniszterelnökséghez, annak a kérelmét esetenként eljuttatták a véleményező bizottsághoz, amely aztán döntött a kérvény figyelembe vételéről, illetve negligálásáról.

²⁷ Erdélyi zsidó-mentesítési ügyekkel kapcsolatos költségek kiutalása. MNL OL, K 28 1941–J–17680, 3. f.

²⁸ Az 1941 nyara után beérkezett mentesítési kéréseket is erre hivatkozva utasították vissza. Lásd pl. Berger Salamon tományi trafikos esetét, aki már 1941 februárjában kérvényezte a mentesítését. Az ügye több alkalommal is elakadt, és végül egy 1941. novemberi kérvényére kapott választ. Kérését azzal az indokkal utasították el, hogy a mentesítési eljárások már lezárultak. Berger Salamon tományi lakos mentesítési ügye. MNL OL, K 28 1941–J–19813, 269–272. f.

²⁹ Erdélyi zsidó-mentesítési ügyekkel kapcsolatos költségek kiutalása. MNL OL, K 28 1941–J–17680, 3. f.

³⁰ Erdélyi zsidó-mentesítési ügyekkel kapcsolatos költségek rendezése. MNL OL, K 28 1941–J–22690, 2. f.

Így került fel Princz Aladár neve is a javasolt személyek listájára, végül azonban nem kapott mentesítést.³¹ Nem sikerült mentességet szereznie Bárd Oszkár – eredeti nevén Wettenstein Oszkár – kolozsvári írónak, aki még a javasoltak közé sem került be. Ő már 1940. november 28-án kérvényt nyújtott be a magyar miniszterelnökhöz ez ügyben. Bárd Oszkár két világháború közötti irodalmi munkásságára, az erdélyi magyarság melletti kiállására, magyar hűségére, valamint I. világháborús érdemeire hivatkozott. Hangsúlyozta azt is, hogy 1938 novemberében gyermekeivel együtt megkeresztelkedett, és betért az ágostai hitvallású evangélikus egyházba. Bárd több prominens keresztény személytől is kapott ajánlólevelet (például gróf Bethlen Györgynétől és Berde Máriától), de végül a zsidótörvények áldozatává vált.³²

A véleményező bizottság javaslatai nem voltak kötelező érvényűek a miniszterelnökre nézve. Amikor a bizottság 1941. április 25-én teljes körű, azaz a 2.220/1941. ME sz. rendelet 3. paragrafusa első bekezdésében meghatározott mentesítésre terjesztette fel Fekete Andort (ügyvéd, Marosvásárhely), Sebestyén Miklóst (ügyvéd, Marosvásárhely), Róth Hugót (ügyvéd, korábbi Országos Magyar Párti politikus, Kolozsvár), Hegedűs Nándort (korábbi OMP politikus, újságíró, lapszerkesztő), Erős Lajost (a kolozsvári Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár Rt. igazgatója), Elfer Aladárt (orvos, egyetemi tanár, Kolozsvár) és Bíró Józsefet (művészettörténész, Nagyvárad), a miniszterelnök a kérvényeket visszautasította, és azt javasolta, hogy az illető személyek csak részleges, tehát a 2220/1941. ME sz. rendelet 3. paragrafusának 2. bekezdésében meghatározott mentesítést kapjanak. A véleményező bizottság viszont kitarzott eredeti elképzelése mellett, és a június 3-i ülésén ismét teljes körű mentesítésre terjesztette fel őket.³³ Nem ismert, hogy végül a mentesítő levelek kiállításának napján, 1941. augusztus 30-án e hét személy közül kiknek adott teljes körű mentesítést Bárdossy László miniszterelnök. Egy személyről, Bíró Józsefről viszont teljes bizonyossággal tudjuk, hogy csak részleges

³¹ Princz Aladár mentesítési ügye. MNL OL, K 28 1943–J–29932, 3. f.

³² Bárd Oszkár Galgón teljesített körorvosi szolgálatot. Zsidó származása miatt a hatóságok 1941 júniusában felmentették állásából, 1942-ben öngyilkos lett. MNL OL, K 28 1940–L–22897, 3–4. f.

³³ Erdélyi zsidó-mentesítési ügyekkel kapcsolatos költségek kiutalása. MNL OL, K 28 1941–J–17680, 18. f.

mentesítésben részesült, hiszen a hagyatékában fennmaradt az eredeti értesítés.³⁴

A véleményező bizottság 1941. június 3-án döntött további 78 személy felterjesztéséről is. Az ő esetükben viszont csak a 2.220/1941. ME sz. rendelet 3. paragrafusának 2. bekezdésében meghatározott részleges mentesítést kérték.³⁵ A miniszterelnök ekkor sem fogadott el minden mentesítési javaslatot, amit később, 1941. augusztus 25-én szóvá is tett a Maros-Torda vármegyei főispán. Ő négy marosvásárhelyi személy (Sámson Ferenc, Dávidovits Ferenc, Komjáti József, Sámson Lajos) ügyében szólalt fel, akik mentesítésének visszautasítása „visszatetszést szülne” a városban.³⁶ Közbenjárása eredménytelen maradt: a miniszterelnök azzal utasította vissza, hogy a mentesítések ügyében a döntési folyamat már lezárult.³⁷

Egy 1943 januárjában a Honvédelmi Minisztérium számára készült kimutatásban 66 észak-erdélyi mentesített férfi neve szerepelt.³⁸ Ez a lista viszont egyes személyek fiait is tartalmazta. A véleményező bizottság által 1941-ben felterjesztett javaslatot és az 1943-as kimutatást összevetve megállapíthatjuk, hogy a 2.220/1941. ME sz. rendelet 3. paragrafusának értelmében – csupán 35 észak-erdélyi zsidó családfőt, illetve egyedülállót mentesítettek a zsidótörvények hatálya alól. Az ő jogukon mentesítést kapott további 31 fiú. Az összesen 66 férfi és fiúk között 13 volt szatmárnémeti, 11 nagyvárad, 10 marosvásárhelyi, 7 kolozsvári és 6 csíkszeredai. Ennél kisebb számban mentesítettek máramarosszigeti, nagybányai, nagykarolyi, színérváraljai, zilahi, szilágypéri, szilágycsehi és parajdi személyeket. Jelentős részük ügyvéd, orvos, gyógyszerész vagy egyéb értelmiségi és vállalkozó volt.³⁹ Köztük találjuk Hegedűs

³⁴ Biró József: *Erdély beszélő kövei*. Válogatta, sajtó alá rendezte, szerkesztette és az utószót írta Sas Péter. Kolozsvár: Kriterion, 2008. 326.

³⁵ Erdélyi zsidó-mentesítési ügyekkel kapcsolatos költségek kiutalása. MNL OL, K 28 1941–J–17680, 18. f.

³⁶ Mikó László főispán levele Bárdossy László miniszterelnökhöz a marosvásárhelyi mentesítettek ügyében, 1941. augusztus 25. MNL OL, K 28 1941–J–20934, 1. f.

³⁷ Uo.

³⁸ Az 1939:IV. tc. hatálya alól mentesített zsidók kimutatása, 1943. január 22. MNL OL, K 28 1943–J–16176, 3–13. f.

³⁹ Főbb kategóriák szerint: szakértelmiségi (orvos, gyógyszerész, ügyvéd, mérnök) 50%, ismeretlen és diák 21,2%, kereskedő, birtokos és nagyiparos

Nándor nagyváradi közíró, politikust, Veiszlovich (Weiszlovich) Emil nagyváradi szállodást, Biró József nagyváradi művészettörténész, Róth Hugó magyarpárti politikust, valamint Gyalui Farkas kolozsvári író, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár korábbi igazgatóját.⁴⁰ Mindannyian a két világháború közötti kisebbségi magyar közélet ismert személyiségei voltak. Veiszlovichnak a román hatóságokkal támadt konfliktusairól pedig rendszeresen cikkezett az erdélyi magyar és román sajtó.⁴¹ A férfiak jogán mentesítést szerző feleségek, lánygyermek, kiskorú fiúk nevét csak igen ritka esetben (összesen 5 ilyen van) tüntették fel. A családtagokat is beleszámolva, a mentesítettek száma nem haladhatta meg a 250–300 főt. Ez a szám jóval elmaradt a véleményező bizottság eredeti javaslatától, de még az Erdélyi Párt 1941. februári elképzelésétől is. A véleményező bizottság 1941. június 3-i ülésén ugyanis összesen 85 személyt (és értelemszerűen velük együtt a családtagjaikat) terjesztett fel – közülük 7-et teljes körű, 78-at pedig részleges – mentesítésre.⁴² Az 1941-es javaslatok és az 1943-as lista alapján összesen 117 személy nevét (érintettek és hozzátartozók) ismerjük. Közülük tehát 71 (35 családfő és egyedülálló, 31 fiú, 5 özvegy és lány) és családtagjaik kaptak mentesítést (a listát lásd a *Mellékletben*).

Azoknak a személyeknek a nevét, akiket a véleményező bizottság negligált, hosszan lehetne sorolni. Az Országos Magyar Pártnak számos regionális és helyi meghatározó egyénisége volt zsidó származású, akiknek az érdemeit a véleményező bizottság nem honorálta.⁴³ A két világháború között magyarpárti parlamenti képviselőként tevékenykedő Weiss Sándort nem javasolták mentesítésre. Érdemes utalni ugyanakkor Ligeti Ernő újságíróiról esetére, aki 1941-ben nem került be a javasolt személyek közé, és csak később, 1944-ben nyert mentességet. Hasonlóan Biró József

13,6%, kisiparos és alkalmazott 6,1%, tisztviselő 4,5% és szabadfoglalkozású értelmiségi 4,5%.

⁴⁰ MNL OL, K 28 1943–J–16176, 3–5. f.

⁴¹ Kulcsár Beáta: Közélemez a Park szállóban és a „hős zászlótartó” legendája. *Pro Minoritate*, 2012. 2. 31–53.; Löwy, 2015. 124–129.

⁴² Erdélyi zsidó-mentesítési ügyekkel kapcsolatos költségek kiutalása. MNL OL, K 28 1941–J–17680, 18–25. f.

⁴³ Több, az Országos Magyar Pártban, vagy a magyar közéletben szerepet vállaló személy nevét is felsorolja: György Béla: *A Romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE-BTK, 2006. 59.

művészettörténészhez, 1945 januárjának elején őt is kivégezték a nyilasok.⁴⁴ Nem mentesült 1941-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület több vezető személyisége sem. Herskovits Izidor kolozsvári szakorvost, az EME jegyzőjét munkaszolgálatra vitték, majd deportálták, és soha nem tért haza. Róth Marcell sebész, ülésvezető elnök 1942-ben Budapestre költözött, és 1945 januárjában a nyilasok kivégezték. Steiner Pál szakorvos, EME bizottsági tag ennél szerencsésebb volt. Az ő mentesítését Vita Sándor járta ki 1944-ben.⁴⁵ Említhetnénk ugyanakkor az 1940-ben kikeresztelkedett Kádár Imrét, a kolozsvári magyar színház 1933–1940 közötti igazgatóját, aki végül Budapesten vészelte át a háborút, vagy Kovács György kolozsvári színészt, aki a Kasztner-vonattal menekült meg.⁴⁶ Deportálásban pusztultak el Fehér Endre és Friedmann Béla ügyvédek, akik 1937-ben a nagyváradi magyar ifjúság képviselőiként vettek részt a Vásárhelyi Találkozón. Deportálták Faragó Viktort is, az OMP nagyváradi tagozatának vezetőségi tagját.⁴⁷ Nem számított Dénes Sándor szatmárnémeti újságíró két világháború közötti magyar ügyek melletti kiállása sem. Hosszú ideig ő volt a *Szamos* című napilap szerkesztője, a *Cimbora* gyermeklap felelős szerkesztője. Elnöke volt az OMP Szatmár megyei tagozata kultúrbizottságának és alelnöke a Kölcssey Körnek. A román hatóságok több alkalommal is letartóztatták románság elleni izgatás vádjával. Dénes Sándort 1941-ben nem javasolták, majd 1944-ben saját maga kérvényezte a mentesítését, de ekkor sem vették figyelembe korábbi érdemeit. Végül a holokauszt áldozatává vált.⁴⁸

Az észak-erdélyi mentesítési bizottság a 2.220/1941. ME sz. rendelet alapján értelmezett feladatkörén túlmenően is *véleményező bizottság*ként működött. Esetenként a miniszterelnök egyéb ügyekben is hozzájuk fordult. A második zsidótörvény földbirtokpolitikai rendelkezéseinek észak-erdélyi alkalmazása alól számos személy kérte a mentesítését. A miniszterelnök az 1941. május 15-ig hozzá beérkező kérelmeket a mentesítési bizottsághoz

⁴⁴ Filep, 2008. 76–78.

⁴⁵ A három személy sorsát ismerteti: Löwy, 2005, 145., 247., 288. és 355.

⁴⁶ Uő, 55–59. és 450.

⁴⁷ Uő, 2015. 220–221.

⁴⁸ Csirák Csaba (szerk.): *Szatmári zsidó emlékek*. Szatmárnémeti Szent-Györgyi Albert Társaság – EMKE Szatmár Megyei Szervezete, 2001. 343–344.

továbbította véleményezés végett.⁴⁹ A véleményezéseket pedig a bizottság feloszlását követően Béli Kálmán juttatta vissza a Miniszterelnökség II., Nemzetiségi és kisebbségi osztályához.⁵⁰

A véleményező bizottság tevékenységének beszüntetése után is sor került mentesítésekre. Ezek általában a katonai munkaszolgálat alóli felmentést jelentették, és a hivatkozási alapjuk az 1942. július 31-én kihirdetett 1942: XIV. tc. 6. paragrafusa, tehát egy általános, az ország teljes területére érvényes jogszabály volt.⁵¹ Ügyükkel, mint ahogyan a korábbi, 1941-es mentesítési ügyekkel is, a Miniszterelnökség II. osztálya foglalkozott. Észak-Erdélyből többek között Kovács György kolozsvári színész, a háború után a marosvásárhelyi Székely Színház alapító tagja és Mátyás Mátyás kolozsvári orvos, szanatórium tulajdonos dossziéját ismerjük. Mindketten a kisebbségi sorsban szerzett érdemeik alapján mentesültek a munkaszolgálat alól.⁵² A mentesítési kérelmet az igénylők a Honvédelmi Minisztériumhoz nyújtották be, amelyik az ügyüket továbbküldte a Miniszterelnökségnek. Itt a II. osztályon az iratcsomót általában továbbították annak a vármegyének a főispánjához, amelyik vármegyéből származott az igénylő. A Miniszterelnökségen a főispánok véleményét figyelembe véve bírálták el a kérelmeket, és javaslatukat közölték a Honvédelmi Minisztériummal, ez pedig a maga jogán döntött a munkaszolgálat alóli mentesítésről, vagy annak elutasításáról. Mind Kovács György, mind Mátyás Mátyás esetében a Miniszterelnökség Kolozs vármegye főispánjának, Inczedy-Joksmán Ödönnek a véleményét kérte ki. A főispán pozitív kicsengésű ajánlólevele valószínűleg meghatározó

⁴⁹ Uo. 26. f.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ A 6. paragrafus szerint a munkaszolgálat alól a következő személyek mentesülhettek: keresztény felekezetekhez tartozó gyakorló vagy nyugdíjas lelkészek, papi jellegű tanárok, 50 százalék feletti rokkantságban szenvedő I. világháborús katonák, I. világháborúban kitüntetett személyek, az 1918–1919-es forradalmak ellen szerveződő nemzeti mozgalmakban résztvevők, valamint az elcsatolt részeken kisebbségi magyar ügyekben kimagasló érdemeket szerző egyének. 1942. évi XIV. törvénycikk a honvédelemről szóló 1939:II. törvénycikk, valamint az 1914–1918. évi világháború tűzharcosai érdemeinek elismeréséről szóló 1938:IV. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről. *Magyar Törvénytár*, 1942: 78.

⁵² Kovács György kivételeztségi ügye. MNL OL, K–28 1943–J–32097, 1–6. f., Mátyás Mátyás dr. kivételeztségi ügye. MNL OL, K 28 1943–J–32176, 1–6. f. Mindkettőjük életrajzára l. Löwy, 2005. 126–131. és 423.

lehetett a döntési folyamat során. Amikor a főispánok nem találták indokoltnak a mentesítést, azokban az esetekben általában a kérvényező elutasító választ kapott.⁵³

A mentesítések felülvizsgálata

A 2.220/1941. ME sz. rendelet értelmében mentesített személyek csak rövid ideig érezhették magukat biztonságban. Közvetlenül a gettósításokat megelőzően, 1944. április 30-án hirdette ki Sztójay Döme miniszterelnök a mentesítési okiratok felülvizsgálatának kötelezettségét (1.530/1944. ME sz. rendelet).⁵⁴ A mentesítetteknek május 15-ig kellett a Belügyminisztériumhoz betérjeszteniük az eredeti okiratot. A betérjesztésről elismervényt, ún. *tanúsítványt* kaptak, amelyik a revízió eredményéig a mentesítő okirattal volt egyenértékű. Tulajdonképpen ez nyújtott mentőövet az észak-erdélyi mentesítetteknek, hiszen 1944. május 3-án megkezdődtek a gettósítások, és igazoló iratok hiányában ők sem kerülhették volna el az összegyűjtést.

Az okiratok felülvizsgálását egy elnökből (előbb Endre László belügyi államtitkár, majd Jaross Andor belügyminiszter) és négy tagból álló véleményező bizottság végezte. Döntésüket a belügyminiszter hagyta jóvá. A mentesítések felülvizsgálata lényegében két mozzanatról állt: a korábbi mentesítési iratszomók áttekintése, és a mentesített személy magatartásának megvizsgálása az okirat kiadása óta eltelt időszakban.⁵⁵ A rendelet restriktív jellege mellett ugyanakkor mentesítési kérelmek beadására is lehetőséget biztosított 1944. május 30-ig. Az észak-erdélyiek számára ez utóbbi lehetőség előrelépést jelentett 1941-hez képest, hiszen abban az

⁵³ Lásd például Fischer Nándor margittai lakos esetét, aki hiába csatolta a kérvényéhez a helyi Országos Magyar Párt két világháború közötti elnökének ajánlólevelét, a Bihar megyei főispán véleménye szerint nem érdemelte meg a mentesítést: „A beszerzett információim szerint Fischer Nándor margittai lakos a román megszállás idején a magyarsággal szemben hű magatartást tanúsított, azonban olyan említésre méltó érdemekkel, amelyek a kisegítő munkaszolgálat alól mentesítését indokoltá tennék, nem rendelkezik.” Fischer Nándor kivételezettségi ügye. MNL OL, K 28 1944–J–17123, 1–5. f.

⁵⁴ A m. kir. minisztérium 1.530/1944. ME sz. rendelete a zsidókra vonatkozó egyes mentesítő okiratok felülvizsgálásáról. *Budapesti Közlöny*, 1944. április 30., 97. sz., 2.

⁵⁵ Uo.

évben nem vették figyelembe az egyéni kérvényeket, kizárólag az észak-erdélyi véleményező bizottság javaslatai számítottak.⁵⁶ Mentésítést kérhettek azok a keresztény személyek is, akiknek a házastársa vagy a gyermeke zsidónak minősült.⁵⁷ A mentesség téjje pedig most már a deportálás elkerülése volt, hiszen az 1944. május 13-án kihirdetett 1.730/1944. ME sz. rendelet értelmében a kivételezettekre nem vonatkozott a megkülönböztető jelzés (sárga csillag) viselésének kötelezettsége.⁵⁸

Az 1944 májusában felállított budapesti véleményező bizottság észak-erdélyi működéséről alig rendelkezünk ismeretekkel. Tudni lehet, hogy Botár István imrédysta képviselő javaslatára 1944. május 18. körül került be a bizottságba póttagként Vita Sándor, az Erdélyi Párt képviselője, azzal a feladattal, hogy ő bírálja el az észak-erdélyi kérvényeket.⁵⁹ Naplója szerint a nagy mennyiségű kérvény közül nem volt módja és ideje kiválogatni a saját hatáskörébe tartozókat, ezért június első napjaiban inkább összeállított egy listát azokról a személyekről, akiket mentesítésre érdemesnek tartott.⁶⁰ A listát Szilágyi László belügyminisztériumi tanácsosnak adta át.⁶¹ Mindeközben számos mentesítésben reménykedő zsidó személyesen vagy levélben fordult hozzá segítségért. Hegedűs Nándor például június elején arra panaszkodott nála, hogy még nem kapta kézhez a mentesítő iratait, és ennek következtében rejtőzködni kell. Mások

⁵⁶ Sokan éltek is ezzel a lehetőséggel. Lásd pl. Brüll Emánuel kolozsvári nyugdíjas református kollégiumi igazgató, Dénes Sándor máramarosszigeti újságíró (a *Szamos* című napilap korábbi felelős szerkesztője, az OMP kultúrbizottságának elnöke) és Vasvári Sándor kolozsi körorvos dossziéját. Dénes Sándor végül nem kapott mentesítést, és deportálásban pusztult el. MNL OL, K-28 1944-J-20155, 1944-J-21816, 1944-J-22663 iratok., Csirák, 2001. 343–344.

⁵⁷ A m. kir. minisztérium 1.530/1944. ME sz. rendelete a zsidókra vonatkozó egyes mentesítő okiratok felülvizsgálásáról. *Budapesti Közlöny* 1944. április 30., 97. sz., 2.

⁵⁸ A m. kir. minisztérium 1.730/1944. ME sz. rendelete a zsidókra megállapított rendelkezések hatálya alól mentesített személyek körének egységes szabályozásáról. *Budapesti Közlöny* 1944. május 13., 108. sz., 1–2.

⁵⁹ Vita Sándor: *A Hiteltől a Tisztelt Házig. Visszaemlékezés, napló (1943–1944), országgyűlési beszédek*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Hunyadi Attila Gábor. Kolozsvár: Polis Könyvkiadó, 2014. 117. és 247–248.

Uő.: *Erdélyi gazdaság – Erdélyi politika. Tanulmányok, cikkek, dokumentumok, 1933–1946*. Sajtó alá rendezte: Sárándi Tamás. Kolozsvár: Polis, 2015. 10.

⁶⁰ Vita, 2014. 250.

⁶¹ Uo.

azért könyörögtek, hogy sürgesse meg az ügyüket, „hiszen az életükéről van szó”.⁶² Vitanak köszönhetően végül 60–80 család, azaz nagyjából 200 személy mentesült a zsidótörvények alól, és így lényegében a deportálások elől.⁶³ Mindezek fényében Vita Sándor tevékenysége nem csak az 1941-es véleményező bizottság tevékenységének a folytatásaként értelmezhető, hanem határozottan a holokauszt alatti embermentések sorába illeszkedik.

A Vita által megmentettek jelentős része valószínűleg az 1941-ben mentességet szerzett személyek közül került ki. A gettósítások idején sokan már Budapesten éltek, vagy ekkor menekültek a fővárosba és ott várták a mentesítésük felülvizsgálatát,⁶⁴ másokat pedig egyenesen a gettóból kellett kihozni, hiszen az észak-erdélyi deportálások már 1944. május közepétől zajlottak, és június elején véget értek. Neki köszönhetően mentesült Ligeti Ernő kolozsvári újságíró, a két világháború közötti kisebbségi magyar újságírás és irodalom elismert alakja.⁶⁵ Vita tevékenységét 1945-ben tizenegy olyan személy igazolta nyilatkozatban, akik rajta keresztül mentesültek. A nyilatkozattevők között egy olyan akadt, Erős Lajos kolozsvári bankigazgató, aki 1941-ben már szerzett mentesítést, és egy olyan, Dobó Ferenc kolozsvári ügyvéd, akit ugyan javasolt az 1941-es észak-erdélyi véleményező bizottság, végül mégsem nyert abban az évben mentesítést. Az aláírók között találjuk ugyanakkor azt a Brüll Emánuel, akinek az érdekében többek között a zsidómentő tevékenységéért Világ Igaza kitüntetéssel elismert Mester Miklós imrédysta képviselő (1944. április 30-tól vallás- és közoktatásügyi államtitkár) is közbenjárt 1944 áprilisában.⁶⁶

⁶² Uo. 250–251.

⁶³ Mindkét becslést Vita Sándor adja meg. A kisebb számot az 1992-es visszaemlékezésében, a nagyobbat pedig az 1944. június 28-i naplóbejegyzésében közli. Uo. 117–118. és 256, Vö. Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége. Embernek maradni embertelen időkben*. Kolozsvár: NIS Kiadó, 1993. 25–26.

⁶⁴ Budapestre költözött többek között Ligeti Ernő (1943), Hegedűs Nándor (1944. április–május körül), Róth Hugó (1944 májusa körül) és Melinda László (1944 körül) nagykárolyi ügyvéd. Melinda László nagykárolyi lakos mentesítő okiratának felülvizsgálata. MNL OL, K 150 1944-II-7-57924, 579–644. f., Filep, 2008. 69.; Löwy, 2015. 466.; Uő. 2005. 247.

⁶⁵ Filep, 2008. 76–77.; Löwy, 2015. 441.

⁶⁶ Vita, 2015. 489. Mester Miklós országgyűlési képviselő levele a miniszterelnökhöz Brüll Emánuel kolozsvári nyugalmazott tanár mentesítése ügyében, 1944. április közepe. MNL OL, K 28 1944-J-20155, 1. f.

Összegzés: a mentesítések mérlege

A 151 125 (faji kritériumok szerint 164 052)⁶⁷ észak-erdélyi zsidó lakos közül alig 0,04%-uk kapott mentességet 1941-ben, azon a címen, hogy a magyar kisebbségi küzdelmekben kiemelkedő szerepet vállalt, vagy magyar kiállásáért üldöztetést szenvedett. Mindeközben az 1938-ban az első bécsi döntéssel visszacsatolt Felvidéken és az 1939-ben elfoglalt Kárpátalján 155 (0,1%), az 1941-ben elfoglalt Délvidéken pedig 61 férfi (0,4%) mentesült.⁶⁸ Az észak-erdélyi és a délvidéki zsidók számára elméletileg tágabb lehetőség nyílt volna a mentesítések megadására, mint a magyarországiak vagy a felvidékiek esetében. A két utóbbi területet illetően a mentesíthetők körét az 1939:IV. tc. és ennek végrehajtását szabályozó 7.720/1939. ME sz. rendelet volt az irányadó.⁶⁹ A 7.720/1939. ME sz. rendelet 66. paragrafusa rendelkezett a felvidéki és kárpátaljai mentesítésekről. A rendelet szerint mentesíteni lehetett minden olyan személyt, gyermekeit és feleségét, illetve özvegyét is, aki „az elszakítás ideje alatt a magyarsághoz hű magatartása miatt szabadságát vagy testi épségét kockáztatta, vagy hosszabb tartamú szabadságvesztést, vagy testi bántalmazást szenvedett”. Nem szerepelt tehát az a kitétel, amelyik az észak-erdélyiek esetében teljes körű mentesítésre jogosított fel, azaz nem vették figyelembe a magyar kisebbségi ügyek terén szerzett kimagasló érdemeket.⁷⁰ Összehasonlításuképpen: az Észak-Erdélyre vonatkozó 2.220/1941. ME és a Délvidéket érintő 8.550/1941. ME sz. rendeletek plusz kitételeket is tartalmaztak,⁷¹ ugyanis zsidó személyeket nem csak

⁶⁷ Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. Budapest: Regio–MTA Történettudományi Intézet, 1992. 130.; Randolph L. Braham: *A népiértés politikája. A holokauszt Magyarországon*. 1. köt., Budapest: Park Könyvkiadó, 2015.

⁶⁸ Az 1939:IV. tc. hatálya alól mentesített zsidók kimutatása, 1943. január 22. MNL OL, K28–1943–J–16176, 3–13. f. A felvidéki, kárpátaljai és délvidéki zsidók lélekszáma I. Braham, 2015. 85.

⁶⁹ A m. kir. minisztériumnak 7.720/1939. ME sz. rendelete a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. törvénycikk végrehajtása tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1939. augusztus 22., 189. sz., 1–16.

⁷⁰ Uo. 8.

⁷¹ A 8.550/1941. ME sz. rendelet a délvidéki mentesítésre jogosultak körét a következőkben határozta meg: „az elszakítás ideje alatt a magyarsághoz hű

abban az esetben lehetett mentesíteni, ha az 1939:IV. tc. 1. és 2. §-ában felsorolt kivételes esetek közé tartoztak, hanem akkor is, ha a két világháború közötti román/jugoszláv uralom alatt a magyarság érdekében kimagasló tevékenységet folytattak, vagy emiatt meghurcolták őket.⁷² A 66 észak-erdélyi mentesített férfi és fiúk ugyanakkor csak egy része voltak azoknak, akikre nem alkalmazták a zsidótörvények előírásait. Nem ismerjük ugyanis azoknak a számát, akik nem a 2.220/1941. ME sz. rendeletnek köszönhetően, hanem a második zsidótörvény 1–2. §-nak értelmében, származási és kikeresztelkedési kritériumok alapján, vagy háborús érdemeiknek köszönhetően kaptak mentességet.

Végezetül érdemes kitérni a kisebbségi sorsban vállalt kiemelkedő szerepük alapján mentesített személyek kiválasztási mechanizmusára. A bizottság üléseinek jegyzőkönyvei nem rögzítették a vitákat, így nem tudjuk, hogy a bizottsági tagok milyen érvek alapján döntöttek. Feltételezhető, hogy az érdemek mellett sok esetben számított a kapcsolati tőke és a véleményező bizottság tagjainak tekintélye. A legtöbb mentességet szerző személy a nagyobb észak-erdélyi városi központokban és egyben a legnagyobb városi zsidó közösségekben élt, azaz Szatmárnémetiben, Nagyváradon, Marosvásárhelyen és Kolozsváron. Ezek a településeken működtek a legjelentősebb neológ és status-quo ante alapon álló hitközségek is. A mentesítéseket végző végrehajtó bizottság tagjai szintén ezekből a városokból származtak. A bizottságnak volt ugyanakkor két kisebb településen élő tagja: Székely Ákos máramarosi földbirtokos és Pál Gábor csíkszeredai politikus. Az 1941-ben több mint tízezer zsidó lakosú Máramarosszigetről mindössze két személy kapott mentességet, aminek egyrésztől Székely Ákosnak a véleményező bizottságon

magatartásuk miatt szabadságukat, vagy testi épségüket kockáztatták, vagy hosszabb tartamú szabadságvesztést, vagy testi bántalmazást szenvedtek, avagy a magyarsághoz való tartozásukat az elszakítás ideje alatt tanúsított magatartásukkal kétségtelenül megvallották” (2. §. 1. bekezdés). Hasonlóan Észak-Erdélyhez, a mentesség kiterjedt a családtagokra is. A m. kir. minisztériumnak 8.550/1941. ME sz. rendelete a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939:IV. törvénycikk egyes rendelkezéseinek a visszafoglalt délvidéki területeken való alkalmazása tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1941. december 5., 276. sz., 2.

⁷² Erre az aránytalan mentesítési mechanizmusra hívta fel a figyelmet két felvidéki mentesített személy memoranduma 1941-ben. Lehotay, 2011. 51–52.

belüli gyengébb pozíciója / kisebb tekintélye, másrésről viszont a máramarosi ortodox zsidóság alacsonyabb fokú magyar integrációja lehetett az oka. Ezzel szemben az erdélyi viszonylatban elhanyagolható méretű csíkszeredai zsidó közösségből hat személy szerzett mentességet. Ez viszont a kisebbségi közéletben már a két világháború között is jelentős tekintéllyel bíró Pál Gábor befolyásának erősségére utal. Pálról tudni kell azt, hogy Slachta Margit mellett ő volt az a politikus, aki 1940 novemberében és decemberében közbenjárt a Csíkszeredából Kőrösmezőre hurcolt, majd a magyar–szovjet határon átdobott zsidók ügyében.⁷³

A legmagyarosodottabbnak tekinthető és egyben számbelileg a legnagyobb erdélyi zsidó településről, azaz Nagyváradról 11 személyt mentesítettek, miközben Szatmárnémetiből 13-at. Ez utóbbi várost Teleki Pál miniszterelnök bizalmasa, Ember Géza képviselte a véleményező bizottságban. A döntéseket nagy valószínűséggel az elnöki tisztséget betöltő Béli Kálmán akarata is komolyan befolyásolta. Mester Miklós 1944-ben azt állította Béliéről, hogy az elsősorban olyan zsidó származású személyek mentesítését támogatta 1941-ben, akikkel gazdasági kapcsolatban állt. Ennek következtében pedig számos olyan „kultúrunkás” maradt ki, „akik sokkal szerényebbek voltak és a kapitalista zsidókkal szemben összehasonlíthatatlanul nagyobb magyar szolgálatot végeztek a megszállás idején.”⁷⁴ Mester megállapítása ugyanakkor csak részben igaz. A mentesítetteknek fele ügyvéd, orvos, gyógyszerész és mérnök volt, míg a gyárosok, bankárok, közgazdászok alig több mint egytizedet tettek ki. Az is igaz viszont, hogy az általa „kultúrunkásokként” emlegetett tudósok, alkotók még az újságírókkal együtt is csak párszázalékos arányt képviseltek.

Mind a 66, illetve 71 mentességet szerző személy kapcsolati hálóját, magyar beágyazottságát nem áll módunkban megvizsgálni, ezért csak a hét teljes körű mentességre felterjesztett egyénnel foglalkozunk. Róth Hugó ügyvéd, Erős Lajos bankigazgató és Elfer Aladár orvos Kolozsváron éltek, mindhárman megbecsült tagjai voltak a helyi magyar társadalomnak. Közéleti és politikai szerepvállalás tekintetében Róth Hugó egyértelműen kiemelkedett

⁷³ Braham, 2008. 108–110.

⁷⁴ Mester Miklós országgyűlési képviselő levele a miniszterelnökhöz Brüll Emánuel kolozsvári nyugalmazott tanár mentesítése ügyében, 1944. április közepe. MNL OL, K 28 1944–J–20155, 1. f.

közülük, hiszen 1920-ban alapító tagja volt Erdély egyik legjelentősebb magyar nyomdaipari vállalatának, a kolozsvári Minerva Nyomda és Kiadó társaságnak.⁷⁵ A két világháború között gróf Teleki Gézával és Szász Istvánnal (az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke) együtt igazgatótanácsi tagja volt a magyar érdekeltségű Erdélyi Gazdasági Banknak.⁷⁶ Róth komoly pozíciót töltött be a kisebbségi magyar érdekeket politikai szinten képviselő Országos Magyar Pártban is. Előbb intézőbizottsági tagnak választották meg, majd 1924–1938 között elnöki tanácsstag volt.⁷⁷ Elfer Aladár orvosként szerzett magának hírnevet a városban. Ő 1905-ben került Kolozsvárra, és rövidesen az egyik legjobb belgyógyásszá vált. Igen szoros kapcsolat fűzte a magyar politikai életben és az unitárius egyházban meghatározó szerepet betöltő Mikó családhoz, amelynek háziorvosa is volt.⁷⁸ Erős Lajos valószínűleg a Bethlen Györgyhez és Béli Kálmánhoz fűződő kapcsolata révén került a mentesítettek listájára; Erős ugyanis azt a Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztárt igazgatta, amely igazgatóságának Béli volt az elnöke a két világháború között.⁷⁹

A nagyvárad Hegedűs Nándor és a mentesítettek listájáról lemaradó, de még a javasoltak közé sem bekerülő kolozsvári Weiss Sándor volt az a két politikus, akik zsidó származásúként az Országos Magyar Pártot képviselheték a román képviselőházban. Hegedűs viszont nem csak parlamenti képviselőként (1928–1933), hanem nagyvárad városi tanácsosként, újságíróként és lapszerkesztőként is jelentős tevékenységet fejtett ki a kisebbségi magyar közéletben.⁸⁰ Legalább ennyire fontos volt ilyen szempontból Weiss Sándor, akit viszont a véleményező bizottság tagjai nem tartottak érdemesnek a mentesítésre. Ebben szerepet

⁷⁵ Tibori Szabó Zoltán – Újvári Mária: *A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948)*. Kolozsvár: Minerva Művelődési Egyesület Kiadója, 2015. 123–132.

⁷⁶ Gidó Attila: *Két évtized. A kolozsvári zsidóság a két világháború között*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016. 127.

⁷⁷ György Béla: *Iratok a Romániai Országos Magyar Párt történetéhez. I. A vezető testületek jegyzőkönyvei*. Csíkszereda – Kolozsvár: Pro-Print Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület, 2003. 412–417.

⁷⁸ Löwy, 2005. 51.

⁷⁹ *Erdélyi Lexikon*. Szerk. Osvát Kálmán, Nagyvárad: Szabadsajtó Könyv- és Lapkiadó Rt., 1928. 193.

⁸⁰ Löwy, 2015. 466.

játszhatott az is, hogy Weiss az 1920-as évek közepétől egyre közelebb került az etnikai alapon szerveződő zsidó életvilághoz, sőt 1934–1936 között a Salom nevű kolozsvári zsidó szabadkőműves páholyt vezette.⁸¹ A másik nagyváradi mentesített személy, Bíró József jelentős tudományos tevékenységet fejtett ki a két világháború között. Ő rendezte például a bonchidai Bánffy-kastély könyvtárát, volt a marosvásárhelyi Teleki Téka igazgatója, és dolgozott a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban és az Erdélyi Múzeum-Egyesületben is.⁸² A hagyatékában fennmaradt iratok alapján pontosan végig lehet követni az 1941-es mentesítésének, majd a munkaszolgálat alól történő 1943-as kivételezettségének és az 1944-es felülvizsgálatának a menetét.⁸³ Bíró 1944. június 10-én kapta meg a felülvizsgálatot követő ideiglenes mentességi igazolványt, ami viszont csak rövid ideig nyújtott számára védelmet.⁸⁴ 1944 őszén Budapestre költözött, ahol 1945 januárjának elején apjával együtt a nyilasok a Dunába lötték.⁸⁵

Mindkét marosvásárhelyi személy, Fekete Andor és Sebestyén Miklós, ügyvédek voltak. Fekete és Sebestyén is részt vettek a magyar kisebbségi politikai életben. Előbbit 1926-ban beválasztották az Országos Magyar Párt Intéző Bizottságába, míg Sebestyén a jogügyi és a közművelődési szakosztályokban tevékenykedett.⁸⁶

Összegezve az 1941-es észak-erdélyi mentesítések eredményeit, azokat igencsak lehangolóan ítélnéljük meg. Az észak-erdélyi zsidóknak csupán a töredéke kapott mentességet a zsidótörvények rendelkezései alól azon a címen, hogy jelentős tevékenységet fejtettek ki a magyar kisebbség érdekében a két világháború között, vagy üldöztetést szenvedtek. A zsidó származású közéleti személyiségek közül ennél sokkal többen voltak azok, akik kivették a részüket a magyar kultúratermelésben, tudományművelésben, vagy éppenséggel mecénásként támogatták a kisebbségi ügyeket.

⁸¹ Gidó, 2016. 288.

⁸² Lówy, 2015. 452.

⁸³ Bíró, 2008. 284–285.

⁸⁴ Az igazolvány kiállításához több erdélyi közéleti személy is nyilatkozatot tett Bíró érdekében: Béli Kálmán, Bánffy Miklós, Némethy Gyula váradi kanonok, Tavasz Sándor református püspök-helyettes, Bíró Vencel történész. Uo. 285, Lówy, 2015. 224.

⁸⁵ Bíró, 2008. 286.; Lówy, 2015. 223–225.

⁸⁶ György, 2006. 250–252.; Uó., 2003. 137–138.

Áttekintve az 1941-ben mentesítettek névsorát, az is nyilvánvalóvá válik, hogy a kiválasztásnál a személyi kapcsolatháló, a bizottsági tagok tekintélye és szubjektivitása legalább annyira számított, mint a mentesítésre javasolt személyek két világháború közötti érdemei.

Felhasznált irodalom:

Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2013.

Biró József: *Erdély beszélő kövei*. Válogatta, sajtó alá rendezte, szerkesztette és az utószót írta Sas Péter, Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 2008.

Braham, Randolph L. (főszerk.): *Az észak-erdélyi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. Budapest – Kolozsvár: Park Könyvkiadó – Koinónia, 2008.

Uő.: *A népirtás politikája. A holokauszt Magyarországon*. 1. köt., Budapest: Park Könyvkiadó, 2015.

Csiky János: *A fajvédelmi törvény és végrehajtási rendeletei*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1941.

Csirák Csaba (szerk.): *Szatmári zsidó emlékek*. Szatmárnémeti: Szent-Györgyi Albert Társaság – EMKE Szatmár Megyei Szervezete, 2001.

Erdélyi Lexikon. Szerk. Osvát Kálmán, Nagyvárad: Szabadsajtó Könyv- és Lapkiadó Rt., 1928.

Filep Tamás Gusztáv: Noé meglékelt bárkája. Ligeti Ernő utolsó pályaszakaszaról 1940–1945. *Szín*, 2008. augusztus, 68–83.

Friedländer, Saul: *Nazi Germany and the Jews. Vol. 1: The Years of Persecution, 1933–1939*. New York: Harper Collins, 1997.

Frojimovics Kinga – Molnár Judit (szerk.): *A Világ Igazai Magyarországon a második világháború alatt*. Budapest – Jeruzsálem: Balassi Kiadó – Yad Vashem, 2009.

Gidó Attila: *Két évtized. A kolozsvári zsidóság a két világháború között*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016.

- György Béla: Befogadók Erdélyben. Kézirat, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, György Béla hagyaték, rendezetlen iratok, é.n. (A hagyatékot Bárdi Nándor bocsátotta a rendelkezésemre, akinek ezúton mondok köszönetet.)
- Uő.: *Iratok a Romániai Országos Magyar Párt történetéhez. I. A vezető testületek jegyzőkönyvei.* Csíkszereda–Kolozsvár: Pro-Print Könyvkiadó–Erdélyi Múzeum Egyesület, 2003.
- Uő.: *A Romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938).* Doktori disszertáció, ELTE BTK, Budapest, 2006.
- Hilberg, Raul: *The Destruction of the European Jews.* 1. köt., New York, London: Holmes & Meier, 1985.
- Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940).* Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2007.
- K. Farkas Klaudia: *Jogok nélkül. A zsidó lét Magyarországon, 1920–1944.* Budapest: Napvilág Kiadó, 2010.
- Kulcsár Beáta: Közelharc a Park szállóban és a „hős zászlótartó” legendája. *Pro Minoritate*, 2012. 2. 31–53.
- Lehotay Veronika: Mentességi kérelmek a magyar hatóságok előtt 1938 és 1942 között. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2011. 1. 39–55.
- Lőwy Dániel: *A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története.* Kolozsvár: Koinónia Kiadó, 2005.
- Lőwy Dániel: *Az úri város zsidó lakosai. A nagyvárad zsidóság története.* Budapest: Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete, 2015.
- Magyar Törvénytár, 1939.* Budapest: Franklin-Társulat Kiadása, 1940.
- Magyar Törvénytár, 1942.* Budapest: Franklin-Társulat Kiadása, 1942.
- Tibori Szabó Zoltán: *Élet és halál mezsgyéjén. Zsidók mentése és menekülése a magyar–román határon 1940–1944 között.* Kolozsvár: Minerva, 2001.

- Uő.: *Teleki Béla erdélyisége. Embernek maradni embertelen időkben.* Kolozsvár: NIS Kiadó, 1993.
- Tibori Szabó Zoltán – Újvári Mária: *A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948).* Kolozsvár: Minerva Művelődési Egyesület Kiadója, 2015.
- Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén.* Budapest: Regio–MTA Történettudományi Intézet, 1992.
- Vita Sándor: *A Hiteltől a Tisztelt Házig. Visszaemlékezés, napló (1943–1944), országgyűlési beszédek.* Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Hunyadi Attila Gábor, Kolozsvár: Polis Könyvkiadó, 2014.
- Uő.: *Erdélyi gazdaság – Erdélyi politika. Tanulmányok, cikkek, dokumentumok, 1933–1946.* Sajtó alá rendezte: Sárándi Tamás, Kolozsvár: Polis Könyvkiadó, 2015.

Waivers to the anti-Jewish laws in Northern Transylvania in 1941
by Attila Gidó

Waivers to the anti-Jewish laws (i.e., occasional application of procedures overwriting the racial categorization of the law) occurred, just like in other parts of Hungary, in Northern Transylvania as well. The paper discusses the mechanism of exemptions: the legal and administrative framework of the waivers in 1941, and the people who were granted the waiver. Only those cases are discussed where the waiver was based on the merits gained between 1918 and 1940 as members of the minority community (e.g. participating in the minority Hungarian fights or imprisonment for remaining loyal to the Hungarian community). Waivers granted on the basis of ancestry or other criteria are not included in the scope of the research, nor are the lifesaving acts that occurred during the 1944 deportations, as they happened under completely different legal, social, and domestic circumstances.

Keywords: anti-Jewish legislation, exemptions, Hungarian-Jewish relations, Holocaust, Northern Transylvania.

Melléklet

A véleményező bizottság által mentesítésre felterjesztett személyek és hozzátartozóik⁸⁷

Sorszám	Eredeti sorszám	Felterjesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
1	11	Balkányi Jenő	ügyvéd	Cigányi, 1882	Zilah	Részleges	Igen
2	65	Beer Miklós	kereskedő, biztosítási titkár	Szatmárnémeti, 1893	Szatmárnémeti	Részleges	Igen
3	29	Berkes József	ügyvéd, magántisztviselő	Nyírbogát, 1887	Nagyvárad	Részleges	Igen
4	29a	Berkes Péter	?	Nagyvárad, 1919	Nagyvárad		Igen

⁸⁷ Mentésítésre összesen 85 személyt és családtagját terjesztettek fel. A táblázat második oszlopa a felterjesztési lista eredeti sorszámaikat tartalmazza. Az 1a, 6a stb. jellegű számok a felterjesztett személy hozzátartozóját (fiát, fiait) jelölik. Ez utóbbiakat az 1943-ban készült kimutatás alapján azonosítottam be és láttam el számokkal, tehát ők nem szerepelnek külön számmal az 1941. június 3-i listán. Erdélyi zsidó-mentesítési ügyekkel kapcsolatos költségek kiutalása. MNL OL, K 28 1941–J–17680, 18–25. f. és 1943–J–16176, 3–5. f.

Sorszám	Eredeti sorszám	Felterjesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
5	7	Biró József	művészettörténész	Nagyvárad, 1907	Nagyvárad	Teljes körű	Igen
6	6	Elfer Aladár	orvos, nyugdíjas egyetemi tanár	Szarvas, 1877	Kolozsvár	Teljes körű	Igen
7	6a	Elfer György István	gépészmérnök	Kolozsvár, 1916	Kolozsvár		Igen
8	5	Erős Lajos	bankigazgató (Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár Rt.)	Kassa, 1886	Kolozsvár	Teljes körű	Igen
9	42	Farkas Ernő	ügyvéd	Dicsőszentmárton, 1912	Kolozsvár	Részleges	Igen
10	53	Féder Kálmán	papirkereskedő	Sepsiszentgyörgy, 1896	Sepsiszentgyörgy	Részleges	Igen
11	53a	Féder Zoltán	tanuló	Budapest, 1931	Sepsiszentgyörgy		Igen

Sorszám	Eredeti sorszám	Feltesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
12	1	Fekete Andor	ügyvéd	Marosvásárhely, 1883	Marosvásárhely	Teljes körű	Igen
13	1a	Fekete János	ügyvéd	Marosvásárhely, 1910	Marosvásárhely		Igen
14	1b	Fekete Miklós	ügyvéd	Marosvásárhely, 1912	Marosvásárhely		Igen
15	12a	Fekete György	tanuló	Szatmárnémeti, 1920	Szatmárnémeti	Részleges	Igen
16	8	Fischer József	ügyvéd	Csenger, 1882	Szatmárnémeti	Részleges	Igen
17	8a	Fischer György	ügyvédjelölt	Szatmárnémeti, 1917	Szatmárnémeti		Igen
18	8b	Fischer Gábor	tanuló	Szatmárnémeti, 1922	Szatmárnémeti		Igen
19	14	Fried Samu	fakereskedő	Nyíregyháza, 1868	Csíksereda	Részleges	Igen
20	14a	Fried Sándor	gyógyszerész	Gyimesközéplak, 1899	Csíksereda		Igen

Sorszám	Eredeti sorszám	Feltesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
21	14b	Fried Miklós	fakereskedő	Csíksereda, 1903	Csíksereda		Igen
22	14c	Fried László	fakereskedő	Csíksereda, 1906	Csíksereda		Igen
23	41	Gál Gyula	orvos	Nagysomkút, 1889	Nagybánya	Részleges	Igen
24	41a	Gál Imre	orvos	Nagybánya, 1914	Nagybánya		Igen
25	15	Gáspár Ödön	órás	Sepsiszentgyörgy, 1894	Sepsiszentgyörgy	Részleges	Igen
26	31	Grossmann Rezső (néhai) gyermekei: Grossmann Brunó, Grossmann Erik, Grossmann Edit	királyi honvédtörzsorvos		Marosvásárhely	Részleges	Igen
27	31a	Grossmann Brúnó	laboratóriumi vezető	Marosvásárhely, 1902	Marosvásárhely		Igen
28	31b	Grossmann Erik	építészmérnök	Marosvásárhely, 1904	Marosvásárhely		Igen

Sorszám	Eredeti sorszám	Felterjesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
29	23	Guttman Béla	gyógyszerész	Bodrogszerdahely, 1888	Szatmárnémeti	Részleges	Igen
30	25	Gyalui Farkas	nyugdíjas egyetemi könyvtárigazgató	Gyalu, 1866	Kolozsvár	Részleges	Igen
31	26	Gyalui Pál	gyógyszerész	Gyalu, 1886	Marosvásárhely	Részleges	Igen
32	26a	Gyalui György	tanonc	Marosvásárhely, 1920	Marosvásárhely		Igen
33	26b	Gyalui István	egyetemi hallgató	Marosvásárhely, 1922	Marosvásárhely		Igen
34	4	Hegedüs Nándor	újságíró, szerkesztő	Nagyvárad, 1884	Nagyvárad	Teljes körű	Igen
35	4a	Hegedüs Boldizsár	okleveles vegyész	Nagyvárad, 1914	Nagyvárad		Igen

Sorszám	Eredeti sorszám	Feltesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
36	50	Herskó József (néhai) alsóhutai lakos gyermeke: Herskó Bernát	fúvaros (Herskó Bernát)	Alsóhuta, 1888 (Herskó Bernát)	Színérváralja (Herskó Bernát)	Részleges	Igen
37	51	Hollós Vilmos (néhai) özvegye és fia, Hollós Péter	ügyvéd		Nagyvárad	Részleges	Igen
38	51a	Hollós Péter	főiskolai hallgató	Nagyvárad, 1920	Nagyvárad		Igen
39	34	Kandel Imre	földbirtokos	Szilágypér, 1889	Érendréd / Szilágypér	Részleges	Igen
40	34a	Kandel Ferenc	?	Tasnádszántó, 1918	Szilágypér		Igen
41	59	Konrád Béla (néhai) özvegye és gyermekei	orvos		Nagyvárad	Részleges	Igen
42	59a	Konrád Ferenc	magántisztviselő	Nagyvárad, 1905	Nagyvárad		Igen

Sorszám	Eredeti sorszám	Felterjesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
43	22	Lakatos Sándor	ügyvéd	Marosludas, 1886	Marosvásárhely	Részleges	Igen
44	20	László Sándor	ügyvéd	Szilágycseh, 1880	Szilágycseh	Részleges	Igen
45	13	Major Béla	hírlapíró	Magyarpécska, 1900	Arad / Budapest	Részleges	Igen
46	18	Melinda László	ügyvéd	Nagykároly, 1881	Nagykároly	Részleges	Igen
47	18a	Melinda György	?	Nagykároly, 1912	Nagykároly		Igen
48	47	Moskovits József (néhai) özvegye és gyermekei	gyáros		Nagyvárad	Részleges	Igen
49	47a	Moskovits Jenő János	mérnök	Nagyvárad, 1920	Nagyvárad		Igen
50	47b	Moskovits István	?	Nagyvárad, 1901	Nagyvárad		Igen
51	47c	Moskovits György	tisztviselő	Nagyvárad, 1904	Nagyvárad		Igen

Sorszám	Eredeti sorszám	Felterjesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
52	10	Nasch Sándor	ügyvéd	Máramarossziget, 1887	Máramarossziget	Részleges	Igen
53	33	Princz Ármin	gyáros	Vámosújfalú, 1875	Szatmárnémeti	Részleges	Igen
54	33a	Princz Frigyes	?	Tolcsva, 1900	Szatmárnémeti		Igen
55	33b	Princz Miklós	mérnök	Szatmárnémeti, 1908	Szatmárnémeti		Igen
56	33c	Princz Endre	?	Szatmárnémeti, 1910	Szatmárnémeti		Igen
57	62	Rosenberg Sándor	ügyvéd, közjegyző-helyettes	Máramarossziget, 1886	Máramarossziget	Részleges	Igen
58	52	Rosenfeld József	ügyvéd	Szatmárnémeti, 1881	Szatmárnémeti	Részleges	Igen
59	3	Róth Hugó	ügyvéd	Ungvár, 1877	Kolozsvár	Teljes körű	Igen
60	3a	Róth Bódog	ügyvéd	Kolozsvár, 1912	Kolozsvár		Igen

Sorszám	Eredeti sorszám	Feltesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
61	86	Salamon Andor	pincér	Felsőberekszó, 1898	Szatmárnémeti	Részleges	Igen
62	49	Salamon Mór (néhai) felsőberegszói lakos gyermekei: Salamon Hermann, Salamon Berta és Salamon Sándor	?		Szatmárnémeti (Salamon Mór gyermekei)	Részleges	Igen
63	49a	Salamon Sándor	szabómester	Felsőberekszó, 1915	Szatmárnémeti		Igen
64	2	Sebestyén Miklós	ügyvéd	Marosvásárhely, 1869	Marosvásárhely	Teljes körű	Igen
65	27	Szántó Albert	nyugdíjas államvasúti mérnök	Székesfehérvár, 1882	Csíksereda	Részleges	Igen
66	27a	Szántó Endre	jogszigorló	Csíksereda, 1914	Csíksereda		Igen
67	17	Waiszlovits Emil	szállodás	Nagyvárad, 1868	Nagyvárad	Részleges	Igen

Sorszám	Eredeti sorszám	Feltesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
68	16	Weisz Hermann	orvos	Kolozsvár, 1886	Parajd	Részleges	Igen
69	40	Widder Péter	gyógyszerész	Szobránc, 1879	Nagybánya	Részleges	Igen
70	40a	Widder Sándor	gyógyszerész	Hajdúdorog, 1909	Nagybánya		Igen
71	30	Wiegner Sámuel	orvos	Négerfalva, 1898	Szurduk/Zilah	Részleges	Igen
72	45	Ábrahám József	kereskedő		Dés	Részleges	Nem
73	54	Ádler Sándor	fakereskedő		Gyergyószentmiklós	Részleges	Nem
74	32	Bíró György	újságíró		Nagyvárad	Részleges	Nem
75	44	Biss András	gyáros		Beszterce	Részleges	Nem
76	82	Bleier István	földbirtokos		Halmi	Részleges	Nem
77	64	Breier Árpád Imre	gyógyszerész		Kolozsvár	Részleges	Nem
78	71	Dobó Ferenc	ügyvéd		Kolozsvár	Részleges	Nem

Sorszám	Eredeti sorszám	Felterjesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
79	56	Farkas István	kereskedő		Nagyvárad	Részleges	Nem
80	12	Fekete Józsefné Hermann Ella	hegedűművész		Szatmárnémeti	Részleges	Nem
81	58	Fekete Mihály	színész		Kolozsvár	Részleges	Nem
82	74	Fodor Péter	ügyvéd		Nagyvárad	Részleges	Nem
83	67	Gábor Dezső	gyárigazgató (Erdélyi Erdőipar Rt.)		Kovászna	Részleges	Nem
84	85	Geiringer Gyula	orvos		Bukarest	Részleges	Nem
85	80	Geréb Izsák	ügyvéd		Kolozsvár	Részleges	Nem
86	35	Goldner Hermann	orvos, gyáros		Esküllő	Részleges	Nem
87	60	Goldstein Jakab	malomtulajdonos		Kraszna	Részleges	Nem
88	24	Grósz Sándor	fakereskedő		Nagyvárad	Részleges	Nem

Sorszám	Eredeti sorszám	Felterjesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
89	37	Heizikovics N.	orvos		Sárpatak	Részleges	Nem
90	84	Hirsch Dezső	ügyvéd		Bukarest	Részleges	Nem
91	77	Hirsch Jenő	ügyvéd		Somkerék	Részleges	Nem
92	9	Incze Lipót	mérnök, gyáros		Nagyvárad	Részleges	Nem
93	48	Jakab István	nyugdíjas községi jegyző		Zsibó	Részleges	Nem
94	39	Kardos Sándor	bankigazgató		Nagyvárad	Részleges	Nem
95	21	Keszner Dezső	kereskedő		Máramarosziget	Részleges	Nem
96	43	Klein Artúr	ügyvéd		Máramarosziget	Részleges	Nem
97	57	Komjáti József	mérnök		Marosvásárhely	Részleges	Nem
98	63	László Márton	kereskedő		Nagyvárad	Részleges	Nem
99	79	Loránd Géza (néhai) özvegye	mérnök		Marosvásárhely	Részleges	Nem

Sorszám	Eredeti sorszám	Feltesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
100	46	Lówi Aladár	kovácsmester		Dés	Részleges	Nem
101	69	Majtényi Miksa	földbirtokos		Nagymajtény	Részleges	Nem
102	66	Maróth Sándor	újságíró		Nagyvárad	Részleges	Nem
103	36	Mayer Sándor, csengeri	földbirtokos		Krassó	Részleges	Nem
104	76	Parlagi Lajos	színházigazgató		Nagyvárad	Részleges	Nem
105	73	Princz Aladár	ügyvéd		Szatmárnémeti	Részleges	Nem
106	61	Rosenfeld Jenő	kereskedő		Marosvásárhely	Részleges	Nem
107	38	Sámson Ferenc	szállító		Marosvásárhely	Részleges	Nem
108	81	Sebestyén László	újságíró		Marosvásárhely	Részleges	Nem
109	72	Simon Miklós	ügyvéd		Kolozsvár	Részleges	Nem
110	19	Simon Miksa	ügyvéd		Kolozsvár	Részleges	Nem
111	68	Szemere Miklós	bankigazgató		Nagyvárad	Részleges	Nem

Sorszám	Eredeti sorszám	Felterjesztések 1941. június 3-án	Foglalkozás	Születési hely és idő	Lakhely	Javasolt mentesítés	Elfogadva (1943. januári adat)
112	75	Taub Imre	malomtulajdonos, földbirtokos		Alsószopor	Részleges	Nem
113	55	Újhelyi Mihály	orvos		Etéd	Részleges	Nem
114	70	Waldmann Dezső	ügyvéd		Nagyvárad	Részleges	Nem
115	28	Weiser Miklós	mérnök, gyárigazgató (Phönix vegyi termékek gyár)		Nagybánya	Részleges	Nem
116	78	Wertheimstein Aranka	földbirtokos		Csehtelek	Részleges	Nem
117	83	Zinger Sándor	orvos		Szatmárnémeti	Részleges	Nem